

Т.Л. Чорна
аспірант,
Київський національний університет культури та мистецтв
Науковий керівник: В.М. Батюк
кандидат юридичних наук, доцент,
Київський національний університет культури та мистецтв

Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень

Статтю присвячено дослідженню загальнометодологічних та практичних питань процесуального порядку виконання судових рішень. В межах статті проведено критичний аналіз існуючих у наукових колах підходів щодо досліджуваного питання та зроблено відповідні висновки.

Статья посвящена исследованию общеметодологических и практических вопросов процессуального порядка исполнения судебных решений. В рамках статьи проведен критический анализ существующих в научных кругах подходов к исследуемому вопросу и сделаны соответствующие выводы.

Article is devoted to general methodological and practical issues of procedural order of execution. In the article the critical analysis of existing approaches to the scientific community to the test subject and draw appropriate conclusions.

Ключові слова: *судове рішення, процес, виконання судового рішення, судовий захист, вирок.*

Постановка проблеми

Інтеграція Української держави до світового співтовариства зумовлює необхідність не лише проведення соціально-економічної та політичної реформ, а й здійснення правової реформи, невід'ємною частиною якої повинні стати значні реформаційні процеси кримінально-процесуальної системи. Надзвичайної важливості та актуальності на сьогодні набувають проблеми судового провадження на стадії виконання судових рішень у кримінальних справах. Це пояснюється тим, що виконання судових рішень – одна з найважливіших стадій кримінального процесу. Без фактичного виконання судових рішень стануть безглуздими стадія досудового розслідування й судового вирішення й розгляду кримінальної справи. Потреба й актуальність цієї проблематики викликана відсутністю наукових досліджень у сфері судового провадження на стадії виконання судових рішень у кримінальних справах. Необхідність таких досліджень обумовлюється змінами в країні й у світі, що вимагає принципово нового підходу до цієї проблематики.

Одним із важливих етапів судового захисту, основою правосуддя є звернення до виконання судових рішень. Адже незалежно від правильності і справедливості судового рішення, без його практичного виконання воно не має значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі процесуальні питання, пов'язані із виконанням судових рішень, досліджувалися з позицій науки кримінального та кримінально-процесуального права у працях багатьох науковців: С.С. Алексєєва, С.І. Комарицького, А.С. Мінаєва, С.М. Пономарьова, А.Т. Потьомкіної, В.П. Філонова, Н.Б. Хуторської, С.В. Черкасова, Н.П. Черненко, В.П. Шупілова та інших.

Разом із тим, у теорії кримінального процесу на сьогодні, як і раніше, немає єдності поглядів на процесуальні питання, пов'язані із виконанням судових рішень. Існуючі наукові праці торкаються лише окремих питань вказаної проблематики, а комплексні дослідження особливостей судового провадження на цій важливій стадії кримінального процесу нині, на жаль, відсутні.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

В українських реаліях необхідність дослідження процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень, обумовлюється низкою обставин: перевантаженням кримінально-виконавчою інспекцією надмірною кількістю осіб, які перебувають у неї на обліку; потребою в удосконаленні законодавчої регламентації завдань, принципів, функцій її діяльності; необхідністю покращання стану її матеріально-технічного та фінансового забезпечення; кадровим забезпеченням та професійною підготовкою особового складу щодо застосування засобів виправлення і ресоціалізації засуджених; необхідністю активного пошуку шляхів впровадження покарань, які позитивно зарекомендували себе в країнах Європейського співтовариства; доцільністю застосування відповідних кримінальних покарань із метою скорочення кількості засуджених у місцях позбавлення волі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження загальнометодологічних та практичних питань процесуального порядку виконання судових рішень, вивчення сучасних підходів представників процесуальної науки щодо цієї проблематики та їх критичний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження

Виконання судових рішень як завершальна стадія судового процесу є своєрідним виконавчим провадженням з кримінальних справ, спрямованим на звернення вироку до виконання, розгляд і вирішення всіх питань, пов'язаних з виконанням вироку. В структурі цієї стадії судового процесу можна виділити два основні етапи: *стадія виконання вироку*, що починається з моменту вступу рішення суду в законну силу з кримінальної справи і яка закінчується в момент початку фактичного відбування засудженим призначеного покарання, та *особливе провадження* з розгляду вирішення питань, пов'язаних з виконанням вироку.

Компетенцію суду в ході виконавчого провадження з кримінальних справ можна визначити як перелік розглянутих і вирішуваних судом (суддею) наступних груп основних питань: питання, пов'язані з забезпеченням відновлення прав і законних інтересів реабілітованих, питання, пов'язані зі зміною виду покарання і виправної установи; питання, пов'язані зі звільненням від відбування покарання; питання, пов'язані з анулюванням факту чи фактів застосування заходів кримінальної відповідальності; питання, пов'язані зі здійсненням міжнародного співробітництва з кримінальних справ.

Стадію виконання судового рішення можна визнати комплексним кримінально-правовим інститутом, в якому знаходять застосування норми відразу декількох галузей права: кримінального, адміністративного, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого.

На нашу думку, слід констатувати, що в сучасній науці кримінального процесу існує об'єктивна потрібність підходів до визначення сутності й місця етапу виконання вироку в системі кримінального судочинства, критерієм класифікації якого повинні виступати або інститут кримінально-процесуального права, або стадія кримінального судочинства, або спеціальне (особливе) проваджен-

ня.

Кримінально-процесуальні відносини, пов'язані з виконанням вироку, на нашу думку, слід розглядати як *виконавче провадження з кримінальних справ*, що потребує внесення відповідних змін до кримінально-процесуального закону.

Кінцевим моментом стадії виконання вироку, на наш погляд, слід визнати момент початку фактичного відбування засудженим призначеного судом покарання, настання якого краще за все розкриває значення інституту виконання вироку в системі кримінального провадження, оскільки тільки цей процесуальний момент дозволяє надати державній діяльності у боротьбі із злочинністю чіткого матеріального характеру, що виражається, по-перше, в завершенні процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності, по-друге, в завершенні провадження з конкретної кримінальної справи стосовно певної особи, коли можливо стверджувати, що сформульоване обвинувачення доведено в суді, винесене справедливе покарання і застосоване стосовно винуватої особи.

З постановленням вироку припиняється судовий розгляд у справі. Тому закономірним є питання призначення, змісту та сутності кримінально-процесуальної стадії виконання вироку. Виконання вироку – необхідний і закономірний етап провадження з кримінальної справи. Однак в цілому ця проблема залишається дискусійною.

Зокрема, на думку Я.С. Авраха, кримінально-процесуальна стадія виконання вироку, поряд із зверненням вироку до виконання, безпосереднім його виконанням, включає і фактичну реалізацію призначеного судом покарання [2, с. 20].

І.Д. Перлов вважає, що до виконання вироку як стадії кримінального процесу не можна відносити усю діяльність з реалізації вироку. Сутність стадії виконання вироку, на його думку, в тому, що в ній реалізується «вирок, що набрав законної сили шляхом звернення його до виконання і законністю виконання і судового вирішення в установленому кримінально-процесуальним законом порядку питань, які виникають в процесі виконання вироку...» [5, с. 83].

Таке розуміння призначення і меж стадії виконання вироку досить поширене. На сьогодні в науці кримінального процесу панує думка, відповідно до якої у зміст цієї стадії включаються: 1) виконання ряду вироків (виправдувальних і обвинувальних без призначення покарання чи із звільненням від відбування покарання); 2) звернення вироків до виконання і контроль за приведенням їх у виконання; 3) вирішення питань у ході виконання вироків [4, с. 3].

Разом із тим, деякі вчені по-іншому формулюють завдання і визначають межі стадії виконання вироку. Наприклад, М.С. Строгович вказував, що кримінальний процес закінчується приведенням вироку у виконання. При цьому він розумів під виконанням вироку в процесуальному змісті звернення його до виконання [7, с. 424].

Аналогічних суджень дотримується І.Х. Хамідуллін, який обмежує стадію виконання вироку зверненням вироку до виконання і прийняттям у зв'язку з цим заходів щодо забезпечення початку фактичної реалізації покарання [8, с. 25].

На жаль, аргументація обох авторів не дозволяє визначити, чому провадження суду з вирішення питань, що виникають у ході виконання покарання, знаходиться за межами кримінально-процесуальної стадії виконання вироку. У зв'язку з цим слід віддати перевагу позиції Т.М. Добровольської, яка виділяє із стадії виконання вироку діяльність суду з вирішення питань, що виникають при реалізації покарання, і розглядає її як кримінально-процесуальну діяльність, що являє собою специфічне, самостійне провадження суду першої інстанції з матеріалів, не пов'язаних з кримінальною справою, вже повністю вирішених судом [3, с. 133].

Показавши характер такого провадження, Т.М. Добровольська відзначає, що воно порушується за наявності специфічних приводів і підстав, має свій, від-

мінний від раніше вирішеної кримінальної справи, предмет судового дослідження, інших суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, момент закінчення і результати. Відповідно до вказаної позиції кримінально-процесуальна стадія виконання вироку включає діяльність суду, що вичерпує виконання вироків (виправдувальних, обвинувальних без призначення покарання або із звільненням від відбування покарання), звернення судом вироків до виконання (а якщо йому перешкоджає поява яких-небудь обставин, то прийняття з них рішень і роз'яснень) і контроль за приведенням їх у виконання.

Позиція Т.М. Добровольської повністю обґрунтована. Після того як вирок набрав законної сили, провадження з кримінальної справи не може продовжуватись протягом декількох років і бути пов'язаним з розміром призначеного покарання. Зверненням вироку до виконання закінчується і провадження з кримінальної справи, оскільки на цей момент вже повністю реалізовані завдання кримінального процесу – злочин розкритий, особа, яка його скоїла, піддана справедливому покаранню. Однак, визначаючи таким чином призначення стадії виконання вироку та її межі, Т.М. Добровольська не враховує наступного важливого положення. Законом встановлений порядок кримінально-процесуальної діяльності, що утворює систему процесуальних дій. Він поділяється на стадії – відносно самостійні етапи кримінального судочинства. В кримінально-процесуальній теорії виділяють *шість звичайних і дві виключні стадії кримінального судочинства*. До перших належать стадії порушення кримінальної справи, попереднього розслідування, віддання до суду, судового розгляду, апеляційного і касаційного провадження, виконання вироку. Виключні кримінально-процесуальні стадії – наглядове провадження і відновлення справи за нововиявленими обставинами. Кожна стадія має свої межі, одна стадія змінює іншу в суворій послідовності. В межах цих стадій і реалізуються завдання кримінального процесу, здійснюється кримінально-процесуальна діяльність, що закінчується звернення вироку до виконання (якщо при провадженні з кримінальної справи не допущено порушень закону і не виявлено нові обставини) [3, с. 135].

Таким чином, не існує кримінально-процесуальної діяльності поза стадіями її процесу. Якщо відповідна діяльність виникає не на основі кримінально-процесуальних відносин, не слугує їх продовженням і у зв'язку з цим не охоплюється межами однією із стадій кримінального процесу, вона (діяльність) не має кримінально-процесуального характеру і повинна розглядатись за межами кримінального судочинства.

При виділенні із стадії виконання вироку судової діяльності з вирішення питань, що виникають у ході реалізації покарання, і розгляду її в якості специфічного кримінально-процесуального провадження суду першої інстанції за самостійними матеріалами Т.М. Добровольській слід було б показати місце такого провадження в системі кримінального процесу. Цей аспект не отримав відображення в її теоретичній концепції. При визначенні місця провадження з вирішення питань, що виникають при виконанні покарання в межах кримінального судочинства, мова може йти лише про дві стадії кримінального процесу – *провадження в порядку судового нагляду і відновлення справ за нововиявленими обставинами* [3, с. 135].

Діяльність суду з вирішення питань, що виникають в ході реалізації покарання, здійснюється тільки щодо вироку, який набрав законної сили і почав виконуватись, тобто після того, як кримінальна справа пройшла стадії порушення, попереднього розслідування, віддання до суду, судового розгляду, апеляційного і касаційного оскарження (якщо вирок був оскаржений). Щодо стадії виконання вироку, то кінцевим її моментом є приведення вироку у виконання. Зміст цієї стадії полягає в наступному: виконання виправдувальних і обвинувальних вироків без призначення покарання та із звільненням від відбування покаран-

ня; звернення вироку до виконання. У разі якщо в процесі звернення вироку до виконання з'являються обставини, що обумовлюють необхідність тимчасово затримати його виконання після набрання законної сили або вимагають прийняти додаткові судові рішення, зміст стадії виконання вироку доповнюється провадженням з дослідження судом таких обставин і прийняттям відповідних рішень.

Зверненням вироку до виконання і здійсненням контролю за приведенням його у виконання завершується реалізація завдань кримінального судочинства, що означає припинення кримінально-процесуальних відносин. На цій стадії судові органи вже не повертаються до питання про винуватість чи невинуватість особи, застосування чи незастосування до неї покарання. Така діяльність має виконавчий характер і призначена для забезпечення реалізації рішень, прийнятих на попередніх кримінально-процесуальних стадіях. В цьому і полягають призначення і зміст стадії виконання вироку в кримінальному процесі.

Помилковим є твердження М.К. Свиридова, який головне призначення стадії виконання вироку вбачає в коректуванні покарання у зв'язку з появою в ході його виконання обставин, що забезпечують реалізацію покарання в попередньому вигляді неможливою або недоцільною. Необхідність наявності в кримінальному судочинстві стадії виконання вироку, на думку М.К. Свиридова, обумовлена тим, що покарання як складова частина вироку має характер індивідуального криминологічного прогнозування, яке можливе тільки на вірогідному рівні, а оскільки в ході реалізації покарання можуть відбуватись зміни особистості засудженого, рішення про покарання, що міститься у вироку суду, повинно коректуватись з тим, щоб максимальною мірою відповідати існуючим на конкретний момент умовам [6, с. 17].

Однак повністю погодитися з позицією М.К. Свиридова не можна. *По-перше*, вирок як правосуддя повинен бути заснований на достовірному пізнанні обставин справи, і таким чином в ньому не може бути «вірогідних» висновків. *По-друге*, кримінально-процесуальний закон не надає суду першої інстанції права змінювати або скасовувати вироки, що набрали законної сили, тобто коректувати їх. Питання, що вирішуються судом при виконанні покарання, впливають не із матеріалів кримінальної справи, а із кримінально-виконавчих правовідносин з реалізації покарання, призначеного судом. Обставини, з наявністю яких матеріальний закон пов'язує зміну умов відбування засудженим покарання, виду покарання або дострокове звільнення від відбування покарання, являють собою юридичні факти (підстави) для вирішення питання про зміну чи припинення кримінально-виконавчих правовідносин, що виникають на підставі вироку суду, а не самого вироку.

По-третє, в ході виконання покарання за значною кількістю кримінальних справ процес виправного впливу стосовно засуджених здійснюється в тому вигляді й обсязі, в якому це було визначено в момент постановлення вироку. Не кожен засуджений достроково звільняється від відбування покарання. Виходить, що необхідність у «коректуванні» вироку стосовно значної кількості засуджених не виникає, а звідси — з основної маси кримінальних справ «коректування» вироку не вимагається. Однак кожен обвинувальний вирок з призначенням покарання повинен бути звернений до виконання, а за прийняттям його до виконання повинен бути здійснений судовий контроль, що і становить основний зміст кримінально-процесуальної стадії виконання вироку.

Висновки

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, слід відмітити, що процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень, являють собою сукупність кримінально-процесуальних дій, покликаних забезпечити вплив кримінального

процесу на сферу реалізації приписів, що містяться у вироку, шляхом виконання вироків судами, звернення останніх вироків до виконання, а також внесення коректив у рішення вироків про покарання у зв'язку з появою обставин, що свідчать про неможливість чи недоцільність подальшого виконання цього рішення в попередньому вигляді.

Список використаних джерел

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : Атіка, 2008. – 189 с.
2. Аврах С.Я. Некоторые вопросы исполнения судебных решений в уголовном процессе / С.Я. Аврах // Вопросы эффективности советского уголовного процесса. – Казань, 1978. – С. 19–22.
3. Добровольская Т.Н. Расширение указами Президиума Верховного Совета СССР от 8 и 15 февраля 1977 г. компетенции судов по вопросам исполнения приговоров / Т.Н. Добровольская // Развитие науки и практики уголовного судопроизводства в свете требований Конституции СССР. – М., 1978. – С. 133–135.
4. Литвинов Р.В. Рассмотрение судом вопросов исполнения приговоров / Р.В. Литвинов. – Воронеж, 1964. – С. 3.
5. Перлов И.Д. Исполнение приговора / И.Д. Перлов. – М., 1963. – 227 с.
6. Свиридов М.К. Сущность и предмет стадии исполнения приговора / М.К. Свиридов. – Томск, 1978. – С. 17–18.
7. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М., 1970. – Т. 2. – С. 424–425.
8. Хамидуллин И.Х. Надзор за исполнением приговоров / И.Х. Хамидуллин. – Казань, 1971. – С. 25.
9. Яновська О.Г. Кримінально-процесуальне право України : навч.-метод. посібник / О.Г. Яновська / Київський національний економічний ун-т. – К. : КНЕУ, 2008. – 207 с.